

خیام و تنظیم تقویم ایرانی

ابوالفتح عمر بن ابراهیم خیام نیشابوری (517 - 439 ه.ق) که به سبب اشعار حکیمانه‌اش شهرتی جهانی دارد...

ابوالفتح عمر بن ابراهیم خیام نیشابوری (517 - 439 ه.ق) که به سبب اشعار حکیمانه‌اش شهرتی جهانی دارد، تنظیم‌کننده تقویم رسمی ایران، یعنی تقویم هجری خورشیدی است. اختلالاتی که در زمان حیات خیام یعنی سده 5 هجری در گاهشماری‌ها وجود داشت، دولت سلجوقی را برآن داشت تا تقویم جدیدی با مبدأ هجرت پیامبر اسلام از مکه به مدینه و براساس سال خورشیدی را تدارک ببیند.

پیش از ورود اسلام به ایران و به روزگار زمامداری ساسانیان (226 تا 652 میلادی) هر سال مرکب از 365 شبانه روز در 12 ماه بود. از آنجا که سال مداری یا حقیقی 365 روز و 5 ساعت و 48 دقیقه و 49 ثانیه است و سال عرفی ساسانیان، سراسر 365 روز بود، هر 4 سال یک بار، سال عرفی از سال حقیقی یک روز عقب می‌افتاد و نوروز با اول فروردین برابری نداشت. همچنین هر 120 سال یک بار، سال عرفی یک ماه از سال حقیقی عقب می‌افتاد. منجمان ساسانی چاره کار را در این دیدند که با گذشت هر 120 سال، یک سال را به صورت چرخشی 13 ماهه حساب کنند. یعنی بعد از 120 سال اول، دو ماه فروردین و بعد از 120 سال دوم، دو ماه اردیبهشت داشته باشند و به همین ترتیب تا ماه اسفند پیش بروند. این رویه تا پایان دوره ساسانی رواج داشت، اما پس از اسلام به فراموشی سپرده شد و انطباق سال عرفی با سال حقیقی به هم خورد.

در زمان سلطنت ملک‌شاه سلجوقی (465 تا 485 هجری قمری) و وزارت خواجه نظام‌الملک توسی، احتمالاً به اشاره خواجه، تصمیم گرفتند که به نابسامانی در گاهشماری پایان دهند و از این رو حکیم عمر خیام نیشابوری مأمور شد با همراهی گروهی از منجمان برجسته، محاسبات جدیدی را ترتیب دهد. در آن زمان، خیام که هنوز از مرز 30 سالگی نگذشته بود، شهرت علمی درخور توجهی داشت و مورد احترام ملک‌شاه سلجوقی و خواجه نظام‌الملک بود. بدین سبب اصلاح تقویم به او واگذار شد.

تقویم جلالی، موفق شد که سال عرفی را با سال طبیعی تطبیق دهد. نه فقط نوروز، درست در اول بهار یا به اصطلاح منجمان در نقطه اعتدال بهاری قرار گرفت، بلکه تمام فصل‌های عرفی با فصل‌های حقیقی منطبق شدند. این که امروزه در تقویم ایرانی یا همان جلالی، بهار و تابستان 93 روز است، فصل پاییز 90 روز دارد و زمستان 89 روز حساب می‌شود، برای این است که اول هر فصل عرفی دقیقاً برابر با آغاز فصل حقیقی باشد. سالی که با تقویم جلالی محاسبه می‌شود، برخلاف سال میلادی که در هر 10 هزار سال، نزدیک به 3 روز با سال حقیقی اختلاف پیدا می‌کند، همواره مطابق با سال حقیقی است و هیچ گاه از آن عقب نمی‌ماند. از همین رو، سال‌های کبیسه در تقویم جلالی ثابت نیستند و بر مبنای رصد سالانه تعیین می‌شوند. به طور معمول هر چهار سال یک بار، سال را کبیسه می‌گیرند، اما پس از گذشت 28 یا 29 سال، کبیسه گرفتن بعد از 5 سال اجرا می‌شود؛ یعنی به جای آن که سال 32 را کبیسه حساب کنند، سال 33 را کبیسه می‌گیرند. تاریخ تاسیس تقویم جلالی، روز جمعه نهم رمضان سال 471 هجری قمری بود. در این تاریخ، خیام کمابیش جوانی 32 ساله بود و این خود نشان نبوغ بالای این شاعر حکیم و عارف مسلک ایرانی دارد.

منابع:

سبحانی، توفیق: مقدمه رباعیات خیام، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، تهران، 1379 بیات، عزیزالله، کلیات تاریخ ایران، میراث ملل، تهران، 1370